

تماشاگه راز

مقاله، نقد و گفت‌وگو دربارهٔ سینمای دفاع مقدس

۹ پیش‌گفتار / ۱۷ بخش اول: تولید فیلم مستند جنگی و مختصات آن / ۱۹ یک تجربه ماندگار / ۳۷ واقعیت در سینمای مستند / ۵۳ یک گفت‌وگو؛ نگاهی دوباره به «روایت فتح» / ۸۱ خنجر و شقایق / ۸۵ بخش دوم: تولید فیلم داستانی جنگی و نقد چند نمونه شاخص / ۸۷ بیگانه با زمانه / ۹۱ ای بلبل عاشق، جز برای شقایق‌ها مخوان! / ۹۹ گروه‌بان خیالی / ۱۰۳ در کوچه‌های هوس‌بازی کودکان / ۱۰۵ سفر معنوی / ۱۱۵ فیلم‌سازی در گیر و دار تجربه درونی / ۱۲۳ نامه‌ای به دوست زمان جنگ / ۱۲۹ بخش سوم: تجربه نسل جوان سینماگران انقلاب برای شکل‌دهی سینمای دفاع مقدس / ۱۳۱ خسته نباشید برادران! / ۱۳۷ فرزندان انقلاب در برابر عرصه‌های تجربه‌نشده سینما / ۱۵۵ سینما و هویت دینی دفاع مقدس / ۱۵۹ مآخذ / ۱۶۰ آیات و روایات / ۱۶۱ تعابیر، اصطلاحات، مکاتب و... / ۱۶۹ اعلام

پیش‌گفتار

این اولین کتاب از مجموعه‌ای است که نشر واحه قصد دارد بر مبنای دسته‌بندی موضوعی دیدگاه‌های سید مرتضی آوینی درباره مسائل مختلف حوزه فرهنگ و هنر منتشر کند. ضرورت تدوین چنین کتاب‌هایی از آن رو حس می‌شود که بسیاری از مخاطبان مباحث طرح‌شده در آثار آن شهید، ممکن است امکان یا بضاعت مراجعه به مجموعه نوشته‌های پرورق ایشان برای یافتن توضیحاتی درباره موضوع مورد علاقه‌شان را نداشته باشند. از آن‌جا که بخش عمده‌ای از مجموعه ۱۲ جلدی آثار شهید آوینی جمع‌آوری نوشته‌های مطبوعاتی ایشان محسوب می‌شود که در زمان خود، لزوماً برای قرارگرفتن در کنار هم در یک کتاب نوشته نشده‌اند، بنابراین شاید تدوین این مجموعه کتاب‌ها، تلاشی ضروری برای پیراسته‌سازی و منظم کردن مباحث طرح‌شده توسط آن شهید باشد که نسلی دیگر از خوانندگان نوشته‌های او را به خود جلب خواهد کرد.

شهید آوینی در آخرین سال‌های حیات، تنها موفق به تدوین دو کتاب با

چنین مختصاتی شد: «آینه جادو» (جلد اول) و «فردایی دیگر». باقی آن چه به عنوان کتاب‌های ایشان منتشر شده، گردآوری نوشته‌های پراکنده در حوزه‌های مختلف است که برای رعایت امانت و جانماندن در قالب مطبوعاتی اولیه، تقریباً همه آنها کنار هم قرار داده شده و منتشر شده‌اند. حالا که این مرحله را از سر گذرانده‌ایم، لازم است بازگردیم و این نوشته‌ها را از منظر وابستگی موضوعی ارزیابی کنیم. در گام اول، به سراغ حوزه سینما آمده‌ایم که بیش‌ترین حجم نوشته‌های آوینی را به خود اختصاص داده، و در میان مباحث سینمایی، بحث درباره سینمای جنگی یا به تعبیر رایج دهه‌های اخیر، «سینمای دفاع مقدس» را برگزیده‌ایم که هم در عمل دغدغه شهید آوینی بود و هم در نظر. گرچه او دغدغه کلیت سینما را دارد و در بسیاری از موارد، نوشته‌هایش درباره سینما به معنای عام کلمه است، اما ملاحظاتی درباره سینمای دفاع مقدس، جزئیاتی را شامل می‌شود که شاید در روزگار ما که این گونه از سینما رونق چندانی ندارد و نمونه‌های شاخصی در آن تولید نمی‌شود، بسیار به کار آید.

در این کتاب می‌خواهیم سینمای دفاع مقدس را از دیدگاه متفکر و فیلم‌ساز مسلمانان ارائه کنیم که تحصیلات آکادمیک سینمایی ندارد، سینما دغدغه اولیه‌اش نیست و ضرورت‌های انقلاب است که او را به این مسیر می‌راند. از دیدگاه شهید آوینی، انقلاب اسلامی طرحی نو در عالم در می‌اندازد که متناسب با آن، بسیاری از مبانی فرهنگی و هنری را باید از نو شناخت و تعریف کرد. سینما نیز از همین منظر است که مورد توجه او قرار می‌گیرد و به عنوان یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین رسانه‌های برآمده از تکنولوژی در مورد آن به تفکر می‌پردازد. تفکری که بیش از آن‌که بر آموزه‌های کلاسیک مبتنی باشد، حاصل زیستن و به جان آرمودن فضایی است که با ظهور انقلاب اسلامی و وقوع جنگ تحمیلی پدید آمد.

تأملات او دربارهٔ سینما به مفهوم عام کلمه، مشروح و گسترده است، و تصورش از سینمای دفاع مقدس نیز کم‌وبیش در امتداد همان تأملات قرار دارد. اما تلقی او از مفهوم «جنگ» متفاوت و استثنایی است. او این جنگ را یک کشمکش صرف نظامی میان دو ارتش نمی‌داند. آوینی جنگ هشت‌ساله ما را در امتداد همهٔ جنگ‌های حق‌طلبانهٔ تاریخ، در امتداد جنگ‌های پیامبران و قیام عاشورا قرار می‌دهد، و معتقد است مجاهدین حاضر در جبهه‌ها قبل از هر چیز مشغول صیقل دادن وجودشان برای درک همهٔ حقایق تاریخ‌اند. حضور آنها در این معرکه چنین امکانی را برایشان مهیا کرده، و در وهلهٔ دوم است که با واقعیتی فیزیکی به نام جنگ با ارتش عراق سر و کار دارند. این‌ها برای او عباراتی زیبا، شعارهایی تبلیغاتی یا رجزخوانی برای تهییج مردم نبود، بلکه واقعاً جنگ ما را همین می‌دید و جز این نمی‌دید. در حین مونتاژ فیلم‌های «روایت فتح» با تماشای تصاویر، همین‌ها به ذهنش می‌رسید و همه را بر روی کاغذ کنار دستش یادداشت می‌کرد و بعداً آنها را می‌خواند و به عنوان گفتار متن روی فیلم‌ها استفاده می‌کرد. دیدگاه منحصر به فرد او، از محدودهٔ اتاق مونتاژش فراتر رفت و با فرهنگ عمومی در آمیخت و جادوانه شد. گفتار متنی که او می‌نوشت هر پنجشنبه شب بر روی تصاویر «روایت فتح» شنیده شد، در خاطرهٔ جمعی مردم ثبت شد و بخش مهمی از فرهنگ جامعه را پدید آورد. سهم عمده‌ای از آنچه امروز «فرهنگ دفاع مقدس» نامیده می‌شود به اتکای همان دیدگاه منتشرشدهٔ آوینی شکل گرفته. او تفسیر خودش را از جنگ ما عمومیت بخشید و به فرهنگ غالب تبدیل کرد. نگاه جاری در مجموعه فیلم‌های «روایت فتح» با وجود مردم در آمیخت و به یک باور عمومی و حقیقتی پذیرفته‌شده بدل گشت.

شهید آوینی در طول دوران فعالیت مطبوعاتی‌اش هم همین دیدگاه را دنبال کرد. او گرچه اعتقاد راسخی به توانایی سینمای مستند در نمایش واقعیت جبهه‌ها داشت، اما از تحلیل فیلم‌های داستانی ساخته‌شده دربارهٔ جنگ نیز غافل نشد